Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi • Marmara University Journal of Political Science • Cilt 6, Sayı 2, Eylül 2018, ISSN 2147-6934, ss. 73-89 • DOI: 10.14782/ipsus.460129

Uluslararası Sorunların Çözümünde Normatif ve Reel Politik Araçların Karşılaştırmalı Bir Analizi: İran ve Suriye Krizi'nde Türkiye'nin Arabuluculuğu

A Comparative Analysis of Normative and Realpolitik Instruments in Resolution of International Problems: Turkey's Mediation in Iran and Syrian Crisis

Nilay TUNÇARSLAN*

Öz

Uluslararası ilişkilerde devletler hedef ve çıkarları doğrultusunda farklı yöntemler kullanabilmekte, önceliklerine göre reel politik veya daha normatif yapıda enstrümanlar tercih edebilmektedir. Türkiye de özellikle 2000'lerden sonra dış politikada daha aktif olmayı hedeflemiş, amaçlarını gerçekleştirmedeki araçlarından birini de farklı coğrafyalarda yürüttüğü "arabuluculuk" faaliyetleri oluşturmuştur. Çatışma çözümlemede diplomasinin öncelenmesi ve devletler arası diyaloğun sürdürülmesini hedeflemesiyle daha çok normatif bir araç olarak değerlendirilebilen arabuluculuğun yanına, ulusal güvenliğe bir tehdidin oluştuğu durumlarda zorlayıcı ve sert güç araçlarının da sürecin bir tamamlayıcısı olarak eklendiği görülebilmektedir. Türkiye'nin dış politikası da bir yandan iç siyasi koşullarındaki değişimlerden, bir yandan da küresel siyasetteki gelişmelerden etkilenmiş, makale bu etkinin arabuluculuk girişimlerine de yansıdığını ortaya koymayı hedeflemiştir. Türkiye'nin arabuluculuğunun değişen doğası İran ve Suriye vakalarında gözlemlenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk, Normatif, Reel politik, Türkiye, İran, Suriye

Abstract

In international relations, states can use different practices in line with their goals and interests and they may prefer realpolitik or more normative means according to their priorities. Turkey, especially after 2000's, aimed to be more active in foreign policy and "mediation" activities that carried out in various regions has become one of the instruments of achieving targets. Beside mediation which can be considered as a normative instrument by giving priority to diplomacy in conflict resolution and aiming to sustain interstate dialogue, in cases where there is a threat to national security, it can be seen that coercive and hard power means may add as a complementary of the process. The foreign policy of Turkey was influenced by on the one hand changes in domestic circumstances, on the other

* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası Ekonomi Politik Bilim Dalı, nilaytuncarslan@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 08.01.2018
Yayına Kabul Tarihi: 25.06.2018

hand events in global politics and the article aims to put forth that these influence reflected mediation initiatives. The changing nature of Turkey's mediation can be observed in Iran and Syria cases.

Keywords: Mediation, Normative, Realpolitik, Turkey, Iran, Syria

Giriş

İran'ın 2000'li yıllardan sonra nükleer programlarına hız vermesi sonucunda Batı ile gerginleşen ilişkilerine barışçıl yollardan çözüm bulmak amacıyla Türkiye, Brezilya ile beraber İran ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyeleri arasında arabuluculuk çalışmalarına başlamıştır. Türkiye bu süreçte çözümün tarafların karşılıklı anlaşmaya varabilecekleri diplomatik bir zemin oluşturması ile mümkün olabileceğine vurgu yapmıştır. "Komşularla Sıfır Sorun" politikası çerçevesinde İran'la da ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye, hem bakanlar hem de devlet başkanı seviyesinde İran'a diplomatik ziyaretler gerçekleştirmiş aynı zamanda Batı ile de mekik diplomasisi yürütmeye çalışmıştır.

2011 yılında Suriye'deki ayaklanmaların bir iç savaş halini alması ve Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin kötüleşmesiyle ülkenin güney sınırında güvenlik endişesi oluşmuştur. Suriye kriziyle ortaya çıkan mülteci sorunundan da en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye olmuş, bu iki durum ülkenin daha proaktif bir dış politika izlemesini beraberinde getirmiştir. Suriye konusunun çözüme ulaşmaması, yüksek sayıdaki mülteci girişleri, artan terör saldırıları, Suriye'nin içindeki insani dramın artması ve uluslararası aktörlerin soruna müdahil oluşu Türkiye'nin Suriye konusunda İran meselesinde olduğundan farklı tepki vermesine neden olmuştur. BMGK'da çözüme ulaşmayan kriz, 5. yılında Türkiye, Rusya ve İran'ın girişimleriyle yeni bir arabuluculuk faaliyetinin yürütülmesine yol açmıştır. Astana'da bir araya gelen devletler görüşmelerin sonucunda Suriye'de garantör devletlerin kontrolünde güvenli bölgeler oluşturulması kararı almıştır. Türkiye hem güvenli bölgelerde çalışmalarını devam ettirmiş, hem de güney sınırında güvenlik endişelerinden kaynaklı sınır ötesi askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir.

Çalışmada İran krizinde Türkiye'nin kullandığı araçların barışçıl ve normatif niteliğinin öne çıktığı, Suriye krizindeki Astana görüşmelerinde ise hem normatif değerlerin hem de reel politik ve askeri unsurların bir arada görüldüğü ve Türkiye'nin değişen arabuluculuk algısı ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Uluslararası İlişkilerde Normatif ve Reel Politik Yaklaşımlar

Uluslararası politika ve devletlerarası ilişkiler; alanın teorileri, bu teorilere getirilen farklı yorumlar, bakış açıları veya eklektik yaklaşımlar kullanılarak açıklanabilmektedir. Bu alanda gerçekleştirilen sentezler çoğunlukla uluslararası ilişkilerin ana akım teorileri olan; devletlerin kendi çıkarlarını arttırmaya çalıştığı ve hayatta kalmayı temel alan "realizm" ve işbirliğinin mümkün olduğu,

etik, norm ve değerlerin göz ardı edilmediği "idealizm"e getirilen yeni yorumlarla yapılmakta ve devletlerin davranışları farklı çerçevelerden incelenebilmektedir. Devletlerin uygulamaları dönem dönem hedeflere bağlı olarak farklı özellikler gösterebilmekte, iç ve dış siyasi şartlara göre çeşitli politikalar takip edilebilmektedir. Devletlerin dış politika kararlarının değişken özellikler gösterebilmesini Nathalie Tocci (2007, s. 7-8), "normatif", "reel politik", "statükocu" ve "emperyal" olmak üzere dört başlıkta ele almıştır. Tocci'nin sınıflandırmasına göre; uluslararası hukukun ve kurumların güçlendirilmesi normatif dış politika, aktörlerin çıkarlarını takip etmede sahip oldukları zorlayıcı olan ve olmayan enstrümanları yasal kısıtları göz önünde bulundurmadan kullanmaları reel politik dış politika, aktörlerin yeni normlar oluşturma hedefiyle kendilerini sınırlandırmadan normatif dış politika hedeflerini takip etmeleri emperyal dış politika, normatif dış politika hedefleri bulunmadan ve uluslararası hukuku inşa etmeyi amaçlamadan yasal çerçeve içinde hareket etmesi statükocu dış politika olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan yola çıkılarak; devletlerin yüksek politika olarak adlandırılan güvenlik ve askeri meseleleri önceledığı dönemlerde "reel politik dış politika"ya; barışı, işbirliğini ve ahlaki değerleri vurguladığı dönemlerde ise "normatif dış politika"ya yaklaştığı söylenebilmektedir.

Diplomasiyi, çatışma çözümlemeyi, müzakereyi ve aktörler arası diyaloğu vurgulaması nedeniyle çalışmanın konusunu oluşturan "arabuluculuk" normatif dış politikanın bir aracı olarak nitelendirilebilirken; tehdit, caydırma ve askeri müdahale gibi zorlayıcı güç enstrümanlarının kullanılması dış politikada "reel politik" araçlarla hareket edildiğini göstermektedir.

Normatif Dış Politikanın Bir Aracı Olarak Arabuluculuk

Arabuluculuk, devletlerarası ilişkilerde tarihsel süreç boyunca önemli bir araç olarak görülmüştür. Kavramın İngilizce karşılığı olan *mediation*, Latince "ortada olmak" anlamındaki *medius* kelimesinden gelmekte ve iki tarafa da eşit uzaklıkta yer almayı ifade etmektedir (Oxford, t.y.). Günümüz Uluslararası İlişkiler literatüründe ise uluslararası bir meselede, uyuşmazlığın taraflarının ortak kabul ettikleri üçüncü bir aktörün müzakere, iletişim kurma ve problem çözümü teknikleri ile taraflar arasındaki diyaloğun ve ilişkilerin geliştirilmesi ve sorunun çözümüne katkı sağlaması amacıyla yürüttüğü süreç arabuluculuk olarak tanımlanmaktadır (Moore, 2014, s. 20). Arabuluculuk faaliyetleri, iç ve uluslararası çatışmalar barış ve istikrara zarar verdiğinden Birleşmiş Milletler (BM) tarafından da kabul görmüş; BM tüzüğünün 33. Maddesinde,

Süregitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalılardır.

biçiminde çatışma çözüm sürecinin bir aracı olarak nitelendirilmiştir (BM, 1945, s. 8).

Arabuluculuk, hem çatışmanın çıkmaması için "önleyici diplomasi" şeklinde, hem de çatışma sürecinde çatışmayı sonlandıracak ve barış inşasına katkı sağlayacak çalışmalar olarak

yürütülebilmektedir. BM; organlarının kapasitesinin genişliğinden dolayı fon sağlanması, kalkınma yardımlarının ulaştırılması, güvenli bölgelerin oluşturulması ve barış koruma operasyonlarının gerçekleştirilmesi gibi alanlarda etkin görülmekte ancak karmaşık yapısı, uzun bürokratik süreci ve fikir birliğinin nadiren oluşması nedeniyle çözüme tek başına ulaşmakta zorlanmakta; BM'nin faaliyetlerin yanında bireyler, STK'lar ve devletler de arabuluculuk girişimlerinde bulunarak çatışma çözümüne katkı sağlayabilmektedir.

Sürdürülebilir barış koşullarının sağlanması olarak tanımlanan barış inşası (peacebuilding) sürecinin de bir parçası olarak görülen arabuluculuk; çatışan tarafların barış anlaşması imzalamasının yanında ülkedeki kurumların ve hukuk sisteminin demokratik değerler ve normlar çerçevesinde yeniden inşa edilmesi faaliyetlerinin her aşamasında da önem teşkil etmektedir (Bercovitch ve Kadayıfçı, 2002, s. 22-23). Örneğin hukukun üstünlüğü, insan hak ve özgürlüklerine saygı ve demokrasinin öncelenmesi gibi özellikleriyle normatif bir güç olarak tanımlanabilen Avrupa Birliği (AB)'nin (Manners, 2008, s. 45; Parlar Dal, 2013, s. 712) Kosova'nın tanınma sürecindeki girişimleri arabuluculuğun çok boyutlu yapısına işaret etmektedir. Bu süreçte AB, Afganistan ve Irak örneklerinden farklı olarak Kosova'ya sadece mali yardımlar ve barış korumacılar ile katkı sağlamamış, aynı zamanda çoğulcu demokrasi, açık pazar ekonomisi, temsilde adalet gibi kurumsal ve politik meselelerde de destek vermiştir (Capussela, 2015, s. 12).

Arabuluculuk, devletler açısından bir kazan-kazan durumu ortaya çıkarabilmektedir. Arabuluculuk sayesinde çatışan taraflar kriz daha da derinleşmeden müzakere ortamı bularak uzlaşabilmekte, arabulucu devlet ise prestijini ve etkinliğini uluslararası alanda arttırabilmektedir. Bunun yanında devletler çatışmanın kendi çıkarlarını da tehdit edebileceği bir durumda arabulucu olmaya daha istekli davranmaktadır (Ahtisaari ve Rintakoski, s. 2013, s. 277). Bu durum çıkar odaklı ve reel politik bir yaklaşım gibi görünse de; arabuluculuğun temel prensiplerinden olan çatışmasızlığın savunulması, diplomasinin ve müzakerenin öncelenmesi, taraflar arası diyalog ortamının oluşturulması gibi sert güç unsurlarını içermeyen kapsamı onun normatif yönünü ortaya çıkartmaktadır.

Devletlerin amaç ve araç bakımından normları, ahlakı, değerleri göz önünde bulundurarak davranışlarını şekillendirmeleri normatif dış politika olarak adlandırılabilmektedir. Twitchett ve Maull'un "sivil güç" tanımlarından yola çıkarak Ian Manners, normatif dış politikayı; uluslararası sorunların çözümünde diplomatik işbirliğinin öncelenmesi, ulusal hedeflere ulaşmada ekonomik gücün temele alınması ve ulusüstü kurumları kullanmaya isteklilik olarak kavramsallaştırmıştır (2002, s. 236-237). Bu bakımdan arabuluculuk, normatif dış politikanın bir aracı olarak görülebilmektedir. Devletlerin anlaşmazlık ve çatışmaların çözümünde müzakere yöntemini kullanmaları, uluslararası platformlarda gündem oluşturup çatışma çözümü için koalisyonlara katılmaları normatif dış politika çerçevesindeki davranışlara örnek oluşturmaktadır. Ancak devletlerin iç ya da uluslararası sorunlarının çözümünde çoğu zaman yalnızca diplomatik araçlar ve arabuluculuk yeterli olmamakta, devletler farklı enstürmanlarla çatışma ve anlaşmazlık süreçlerine müdahil olabilmektedirler.

Reel Politik Dış Politika ve Zorlayıcı Güç

Reel politik dış politika, aktörlerin hedeflerini ve ulusal çıkarlarını takip etmede zorlayıcı olan ve olmayan araçlarını yasal kuralları veya ahlaki değerleri göz önünde bulundurmadan kullanmaları olarak tanımlanmaktadır. Reel politik dış politikanın temelini oluşturan uluslararası ilişkilerin ana akım teorilerinden olan realizm, temel aktör olarak kabul ettiği devletlerin doğası gereği kendi çıkarını maksimize etmeye çalıştığını ileri sürmektedir (Morgenthau, 1978, s. 14). Soğuk Savaş döneminde Waltz'un realizme yaptığı katkılarla sistemin anarşik yapısının devletlerarası mücadeleye neden olduğu görüşü yaygınlaşmış ve bloklar arası silahlanma yarışının nedeni "yapı" içerisinde hayatta kalmak olarak değerlendirilmiştir (1979, s. 91-92). Realizm, dış politika uygulamalarında etik ve moral değerlerin varlığını sorgulamak yerine, bunların siyasetteki etkisizliğinden bahsetmiş ve devletlerin hedeflerine ulaşmada her türlü enstrümanı kullanabileceğini ifade etmiştir. Bu durum zorlayıcı ve zorlayıcı olmayan güç kavramsallaştırmasının yapılmasını beraberinde getirmiştir.

Zorlayıcı güç, devletlerin güç kullanımı ve güç kullanma tehdidine başvurmaları olarak tanımlanmakta; kapsamına askeri operasyonlar ve güvenlik konuları gibi fiziki unsurlar girdiği gibi ekonomik yaptırımlar ve ambargolar da dahil olabilmektedir. Realizmin de temel argümanlarından olan sıfır toplamlı dünyada aktörlerden birinin güç ve kaynakları kazanması diğerinin kaybetmesi anlamına gelmekte, zorlayıcı güçle beraber devletler kazançlarını arttırmaya çalışmaktadırlar (Lewis ve College, 2012, s. 7). Bu bakımdan kavram, sert güç ile ilişkilendirilebilmekte; büyük devletlerin diğerleri üzerindeki hakimiyet kurma çabası, güç kullanımını önceleyen "Güç Dengesi – Balance of Power" ve güç kullanma tehdidini kapsayan "Güç Üstünlüğü-Preponderance of Power" teorileri ile açıklanabilmektedir. Ancak devletler politikalarında, güç kullanımı ve güç kullanım tehdidinin yanında güçsüz devletlere kazanım ve teşvik sağlama gibi zorlayıcı olmayan enstrümanlara da uygulamalarında yer verebilmektedir (Hirose, 2014, s. 2).

Soğuk Savaş'ın hakim düşüncesi olan realizm çerçevesinde sert güç araçlarının kullanılması, yumuşama dönemine girilmesi ve küreselleşmenin de etkisiyle farklılaşmaya başlamış; dünya düzenindeki değişimler devletler için sert gücün yanında yumuşak gücün de öneminin anlaşılmasına neden olmuştur. Kültür, ideoloji ve ticaret gibi unsurlarla devletlerin ilişki kurması olarak kavramsallaştırılan yumuşak güç (Nye, 1990, s. 167) ile devletler, bu araçlarla kurdukları ilişkilerde sert güce göre daha az maliyet harcamakta ve diğer ülkelerce uygulanan politikalar sert güçle kıyaslandığında daha meşru görülmektedir. Ancak, özellikle 11 Eylül saldırıları ve dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen çatışma ve krizlerin sonucunda sonra artan güvenlik endişeleri, pek çok hükümetin sert politikalara tekrar yönelmesine neden olmuştur. Avrupa'da güçlenen sağ akımlar ve yükselen güçlerden olan Çin ve Rusya'nın artan ekonomik kapasitesiyle birlikte otoriter rejimlerin normları önceleyen demokrasilere alternatif olarak değerlendirilmesi (Öniş, 2017, s. 1), sert güç araçlarının kullanılmasını yeniden gündeme taşımıştır.

Dünya siyasetinin değişen dinamikleri ve önceliklerin farklılaşmasının etkileri, Türkiye'nin dış politikasında da takip edilebilmektedir. Devletlerin politikalarının olduğu gibi uluslararası ilişkilerde kullanılan araç ve kavramlar da hem normatif hem de reel politik perspektiften yorumlanabilmekte, Türkiye'nin 2002 sonrası dış politikasının temel araçlarından biri olan "arabuluculuk"un değişen doğası İran ve Suriye krizlerinde görülebilmektedir. Arabuluculuk girişimlerinin farklılaşmasında ülkenin iç siyasi şartları ve küresel gelişmeler etki ettiği gibi, vakalardaki krizlerin birbirinden ayrı yapıları da rol oynamıştır. Konunun anlaşılması açısından İran ve Suriye vakalarının analiz edilmesi yararlı olmaktadır.

İran ve Suriye Krizleri

Nükleer silahların ilk kez kullanıldığı İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB liderliğindeki iki kutuplu Soğuk Savaş sistemi bloklar arası mücadeleyi beraberinde getirmiş, bu da dünya genelinde ülkelerin silahlanma faaliyetlerini hızlandırmalarına yol açmıştır. Soyvetler Birliği'ni çevreleme ve komünizmin yayılmasını engelleme politikası çerçevesinde ABD; Ortadoğu ve orta kuşak ülkeleri ile ilişkiler geliştirmiş, bu doğrultuda desteklenen ülkelerden birini de İran oluşturmuştur (Gavin, 1999, s. 58). İran'da 1953 yılında yaşanan darbe sonucunda ülkedeki millileşme politikalarını yürüten Başbakan Musaddık görevden alınmış, bu durum Batı ile daha yakın ilişkiler kurulmasına imkan vermiştir. Pehlevi'nin politik önceliklerinden birini nükleer enerji alanındaki çalışmalar oluştururken, ülkedeki ilk nükleer program 1957 yılında barışçıl hedefler ifadesiyle Eisenhower'ın Barış İçin Atom Programı çerçevesinde ABD öncülüğünde başlatılmıştır (Bruno, 2010, s. 2). Bu tarihten itibaren nükleer çalışmalar ülkede hızlanmış, sağlık ve tıp alanında başlayan yatırımlarla ülkede nükleer araştırmalar merkezleri ve reaktörler kurulmuştur.

1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı (NPT) imzalayan İran'ı, 70'lerde ABD'nin yanında Avrupalı ülkeler de desteklemeye başlamış, 1974'te İran Atom Enerji Kurumu kurulmuş ve kurumun hedefi nükleer güç istasyonlarından elektrik üretmek olmuştur. Bu çerçevede ABD'nin yanında Fransa ve Almanya da İran'da nükleer merkezlerin kurulmasında işbirliğinde bulunmuştur (Kibaroğlu, 2006, s. 214-215). Ancak, 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran'ın Batı ile ilişkilerinin giderek kötüleştiği görülmektedir. Nükleer programlardan Batı'nın desteğinin kesilmesi, İran – Irak savaşı nedeniyle ilgi ve kaynakların farklı alanlara yönlendirilmesi ile 80'lerde nükleer alanında İran'da büyük bir ilerleme gerçekleşmemiştir. 89 yılında Humeyni'nin ölümüyle iktidara gelen Hamaney nükleer programlara daha çok önem vermiş, SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'nın ve Çin'in desteği ile İran'da nükleer faaliyetler gerçekleştirilmeye başlanmış (Bahgat, 2006. 310) ve bu ülkelerin yanı sıra Kuzey Kore ile de görüşmeler gerçekleşmiştir (Alfoneh ve Modell, 2016, s. 2).

2000'lerle beraber İran'ın nükleer programlarının sadece barışçıl hedeflerinin olmadığına yönelik şüpheler ortaya çıkmıştır. 2003 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nda sunulan raporda İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarının tehlikelerine dikkat çekilmiş,

rapor sonrası artan endişelerle Fransa, Almanya ve İngiltere İran ile nükleer alanında müzakerelerin başlatılmasını öngörmüşlerdir. Görüşmelerin sonunda İran'la Ekim 2003'te Tahran Deklarasyonu imzalanmış, deklarasyona göre İran nükleer faaliyetlerini askıya alma kararı almıştır. Ancak Uluslararası Atom Enerji Kurumu bazı tesislerin denetime açılmadığı gerekçesiyle Kasım 2003'te kınama kararı almış, bunun üzerine İran ek bir protokol imzalayarak daha fazla denetim yapılmasını kabul etmiş, karşılığında AB üyeleri İran'a teknoloji geliştirme faaliyetlerinde destekte bulunmayı vaat etmiştir. Bu teknolojik desteğe nükleer tesislerin dahil olup olmaması konusunda ihtilafların ortaya çıkması ve İran'ın ar-ge çalışmalarına devam etmedeki istekliliği protokolün sarsılmasına neden olmuş, taraflar birbirlerini yükümlülükleri yerine getirmemekle suçlamıştır. 19 Haziran 2004'te İran, uranyum zenginleştirmeye devam edeceğini ilan etmiştir.

İran'a yönelik yaptırımlar konusunda ABD ve AB arasında da fikir birliği sağlanamamıştır. ABD konunun BMGK'da görüşülmesi ve daha sert yaptırımların uygulanması görüşünü desteklerken, AB diplomasi çerçevesinde çözüme ulaşılması taraftarı olmuştur. Uluslararası Atom Enerjisi'nin yeniden kınama kararı almasından sonra Almanya, Fransa ve İngiltere İran ile tekrar müzakerelere başlamış, görüşmeler sonucunda Kasım 2004'te Tahran Deklarasyonu'ndan daha kapsamlı ve önceki protokolde tartışmalı konuları açık bir biçimde ele alan Paris Anlaşması imzalanmıştır (Dupont, 2009, s. 97-99). Anlaşmayla beraber İran uranyum zenginleştirme ve tüm ar-ge faaliyetlerini gönüllü bir şekilde askıya almış, karşılığında AB'den ekonomik ve teknolojik destek almayı ve terör örgütlerine karşı işbirliği içinde hareket etmeyi kabul etmiştir. Ancak müzakereler ilerledikçe tarafların birbirlerine karşı talepleri artmış, AB, ABD'yi ekonomik imtiyazlar vermeye ikna etse de 2005 yılında Ahmedinejat'ın İran'da iktidara gelmesiyle kriz farklı bir boyuta geçmeye başlamıştır. AB, müzakerelerin devamlılığını sağlamak için İran'ın faaliyetlerini durdurmasına karşılık ekonomik ve teknolojik imtiyazları genişleten yeni bir öneri paketi sunmuş, İran yönetimi güvenlik endişelerinin giderilmediğini ve önerilerin kendi egemenliğini tehdit ettiğini gerekçe göstererek taslağı kabul edemeyeceğini belirtmiştir. İran'ın Ocak 2006'da uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başlamasıyla; AB, ABD'nin konunun BMGK'de görüşülmesi tezine yaklaşmıştır (Celalifer Ekinci, 2009, s. 61-66).

Londra'da yapılan BMGK daimi 5 üyesi ve Almanya'nın görüşmeleri sonucunda konunun BMGK'da ele alınması kabul edilmiştir. Bu toplantıda BMGK'da veto hakkı bulunan ve askeri müdahalesizlik taraftarı olan Çin ve Rusya önceki metinde yer alan ve askeri müdahaleye imkan veren "uluslararası barış ve güvenliğe tehdit" ifadesinin metinden çıkartılmasıyla ikna edilmiş ve kararın çıkmasına olanak tanınmıştır. Güvenlik Konseyi'ndeki tartışmalarda İran'a yönelik aşamalı yaptırımların uygulanması 29 Mart 2006'da öngörülmüş, ancak bağlayıcı olmayan bu yaptırım kararları İran'ın tepkisinin sertleşmesine neden olmuştur. Yeni bir öneri paketi sunan Konsey'in teklifleri nükleer faaliyetlerinin sürekli değil geçici olarak durdurulmasını kapsayınca İran öneriye sıcak bakmaya başlamıştır. Ancak verilen sürede İran'ın net bir şekilde olumlu görüş bildirmemesi üzerine Atom Enerjisi Kurumu Ağustos 2006'da olumsuz bir rapor yayınlamıştır (IAEA, 2006).

İran'ın müzakerelerin öncesinde faaliyetlerini askıya alma konusunda fikir birliğinin sağlanamaması üzerine 23 Aralık 2006'da nükleer teknoloji konusunda İran'a yönelik ilk yaptırım kararı alınmıştır (UNSC, 2006). İran'ın tutumunun sertliğinin devam etmesi üzerine, 24 Mart 2007 tarihinde İran'da üretilen silahları alma yasağı ve nükleer üretimiyle bağlantılı kişi ve devlet bankasının da dahil olduğu kurumların mal varlıklarının dondurulmasını içeren ikinci yaptırım kararı alınmıştır (UNSC, 2007). İran ile bu süreçte de uzlaşmaya varılamamış, hatta ülke nükleer kulübe katıldığını ilan ederek uranyum zenginleştirme yapacak kadar endüstriyel gelişmeye ulaşıldığını ifade etmiştir. Açıklamaların üzerine yaptırım kararları hayata geçirilmiş, bu süreçte Türkiye'nin arabuluculuğu ile İran Milli Güvenlik Yüksek Komiserliği Sekreteri Larijani ile AB Ortak ve Dış Güvenlik Yüksek Temsilcisi Solara arasında Ankara'da görüşmeler başlatılmıştır (Bonab, 2009, s. 170). ABD'nin açıkladığı raporda İran konusunda "acil tehdit"in ortadan kalkması operasyon ihtimalini azaltmış, 3.ve 4. yaptırım kararları 2008 yılında açıklanmıştır (UNSC, 2008a; UNSC, 2008b).

Bu süreçte Türkiye ve Brezilya da arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmuş, Türkiye'nin İran ve Batılı ülkelerle temasları sonucunda 17 Mayıs 2010'da düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'de tutulmasını içeren bildiri İran, Türkiye ve Brezilya ülkelerinin imzasıyla yayınlanmıştır (Gürzel, 2012, s. 141). Ancak BMGK İran'a yönelik ambargo uygulamasından vazgeçmemiştir. Yeni yaptırımlar için yapılan oylamada Brezilya ve Türkiye aleyhte oy kullanmış, 12 üye lehte oy vermiş ambargonun kapsamı genişletilmiştir (Özkan, 2011, s. 27). 2011 yılında İstanbul'da ve 2012 yılında Bağdat'ta P5+1 ve İran arasında yapılan görüşmeler de olumsuz sonuçlanmış, 2008'de yönetime gelen ABD Başkanı Obama ve İran Cumhurbaşkanı Ruhani'nin 2013 yılındaki görüşmeleriyle krizde yumuşama dönemi başlamıştır. 2013'te geçici olarak imzalanan anlaşmadan sonra yapılan müzakereler sonucunda 2015 yılında ambargoların kaldırılması karşılığında denetim ve faaliyetlerin kısıtlanmasını kapsayan anlaşma imzalanmış ve kriz çözülmeye başlamıştır (Samore vd, 2015, s. 1).

Bu dönemde Ortadoğu bölgesinde bir diğer kriz de Arap Baharı olarak adlandırılan ayaklanmalar sonucu yaşanmaya başlamıştır. Tunus'ta 2010 yılında halkın yönetime duyduğu memnuniyetsizliklerden dolayı başlayan protestolar zamanla büyüyerek ülke çapında gösterilere neden olmuş, benzer sorunların yaşandığı bölge ülkeleri de bu hareketlerden etkilenmişlerdir. Ülkeden ülkeye sonuçları farklılaşan olayların en şiddetli etkileri Suriye'de görülmüş, 2011 yılında başlayan protestolar ülkede uzun yıllar çatışmaların sonlanmayacağı bir iç savaşa dönüşmüştür. 1946'da bağımsızlığını kazandıktan sonra arka arkaya birçok darbe yaşanan Suriye'de 1970'lerden itibaren Baas Partisi yönetimiyle Esad ailesi iktidarda bulunmuş, Hafız Esad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde ülkede uygulanan sıkı politikaların 2000'de oğlu Beşar Esad'ın seçilmesinden sonra gerçekleşen iktisadi ve sosyal reformlar ile değişeceği tahmin edilmiştir. Ancak Esad'ın bu tutumu zamanla farklılaşmış ve Arap Baharı protestolarının kaynağını oluşturan sorunlara yol açmıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün olayların başlamasından bir yıl önceki verilerine göre; keyfi tutuklamalar, ülkede 50 yıla yakın süredir devam eden OHAL, siyasal faaliyetlerin yasaklanması, internete erişimin kısıtlanması gibi nedenlerden dolayı Suriye, insan hakları açısından en sorunlu ülkelerden biri olarak değerlendirilmiştir (HRW, 2010, s. 555). Eylemlerin başlamasıyla bu

alanlarda iyileştirmeler yaparak ve çeşitli vaadlerde bulunarak olayları bastırmaya çalışan Esad hükümeti, ayaklanmaların ülke geneline yayılmasını engelleyememiştir. Hükümetin baskısını arttırmasıyla beraber rejim güçleri ile protestocular arasında çatışmalar başlamış, ordudan bir kesimin de muhalif tarafa geçmesiyle beraber olaylar iç savaşa dönüşmüştür.

Suriye krizinin sonuçlarının farklılaşmasının bir nedeni; süreç uzadıkça müdahil olan uluslararası aktörlerin sayısının artması ve bu aktörlerin dahil olmasıyla çözüm sürecinin daha karmaşık bir hale gelerek krizi uzatması şeklinde birbirlerini etkileyen çift yönlü bir süreç içinde ilerlemesidir. Çatışmalar başladığında rejim muhalifleri birçok bölgede kontrolü ele geçirmiş, ancak hükümetin iktidarına son vermeyi başaramamışlardır. Esad'ın başta Rusya ve İran'dan destek görmesiyle durum değişim göstermiş, Suriye hükümet güçleri muhaliflerin elindeki bölgeleri geri almaya başlamışlardır. Bu süreçte Avrupalı hükümetler Esad rejiminin güç kullanımını kınayarak demokrasi çağrısı yapmış ve Suriye hükümetinin meşruluğunu kaybettiğini söylemiştir (EU, 2011). Türkiye ise öncesinde iyi ilişkiler geliştirdiği Suriye ile çatışmalar şiddetini arttırdıktan sonra ülkeye yönelik politikasını değiştirmiş ve muhaliflerin görüşmelerine ev sahipliği yaparak yönetimin karşısında yer almıştır (BBC, 2011). ABD ise 2016 yılında başkanlık seçimlerinin ardından Suriye'ye hava saldırısında bulunmuştur. Ülkedeki güç boşluğu sonucunda terör örgütleri de güçlerini arttırma imkanı bulmuş, gerçekleştirdikleri şiddet eylemleri iç savaştan sonra başlayan mülteci akınlarının kontrol edilemez seviyelere gelmesine neden olmuştur (Jenkins, 2013, s. 1). Ülkelerinden çıkmak zorunda kalan Suriyelilerin sayısındaki artış, başta komşu coğrafyalar olmak üzere pek çok devleti etkilemiştir.

Suriye rejimi ve muhalifler, bölge devletleri, küresel güçleri ve terör örgütleri gibi aktörlerin dahil olduğu iç savaş süreci ve bu aktörlerin ülkedeki hedef ve çıkarlarının uyuşmaması çözüm için ortak bir karara ulaşılamamasına yol açmıştır. Konunun BMGK'da ele alındığı oturumlarda ise Suriye'ye yönelik yaptırımların Rusya ve Çin tarafından veto edilmesi (UNNC, 2017), uluslararası bir müdahale imkanını da ortadan kaldırmış, konunun insani boyutuna yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Türkiye'ye gelen ve ülke üzerinden Avrupa'ya kaçak yollardan gitmeye çalışan mültecilerin karşılaştığı zorluklar AB ile Türkiye'nin ortak hareket etme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Suriyeli mülteciler hakkında ilk kez 2015'te bir araya gelen AB ve Türkiye 2016 yılında işbirliği ve yardım konusunda anlaşma sağlasa da tarafların birbirlerinin yükümlülüklerini yerlerine getirmediğini öne sürmesi ve AB içindeki bazı devletlerin de göçmen karşıtı politikalar takip etmesiyle süreç zaman zaman sekteye uğramış (Benvenuti, 2017, s. 13-14), bu durum Suriyelilerin güvenliklerini olumsuz etkilerken, krizin insani boyutunun üzerinde dahi konsensus oluşturulamamasına neden olmuştur.

Krizin 5. yılını doldurması ve yakın bir tarihte sonlanma ihtimalinin düşük olmasıyla en azından ülke içinde güvenli bölgelerin oluşturulması fikri gündeme gelmiştir. Türkiye, Rusya ve İran'ın girişimleriyle 2016'da görüşmelerin yapılması kararlaştırılmış, Ocak 2017'de Astana'da üç ülkenin öncülüğünde Suriye'deki muhalif ve iktidar temsilcilerinin katıldığı zirve gerçekleşmiştir. 2017'nin sonuna kadar gerçekleştirilen 7 zirveden Mayıs ayında yapılanda Suriye'de çatışmasız güvenli bölgelerin oluşturulması kararı alınmıştır (ACPRS, 2017, s. 1).

Komşu ülkelerde gerçekleşen iki krizde de proaktif bir dış politika benimseyen ve çözüm süreçlerine müdahil olan Türkiye'nin dış politikada kullandığı arabuluculuğun biçimi, krizlerin doğasından ve iç/dış siyasi bağlamdan dolayı farklılık göstermiştir. Ülkenin değişen arabuluculuk algısı normatif ve reel politik açıdan değerlendirilebilmektedir.

Türkiye'nin Arabuluculuğunun Normatif ve Reel Politik Bakımdan Değerlendirilmesi

Uluslararası ilişkilerde ülkelerin kullandığı dış politika araçları normatif veya reel politik olarak yorumlanabilmekte, devletlerin birbirleriyle ilişki kurma yöntemleri hedeflerine ve siyasi konjonktüre göre farklılık gösterebilmektedir. "Arabuluculuk" kavramı da amacı ve çatışma çözümlemelerde diplomasinin öncelenmesi bakımından normatif yönüyle öne çıksa da, krizlerin sürecine bağlı olarak hem hedeflere ulaşmada hem de kapsamına sert güç unsurlarının eklenmesiyle bir reel politik araca dönüşebilmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu'daki iki krizde arabuluculuk algısının farklılık gösterdiği görülebilmektedir.

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesiyle "Komşularla Sıfır Sorun" politikası çerçevesinde bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeyi hedefleyen Türkiye, yumuşak gücünü ön plana çıkartmaya başlamış kendini merkez bir ülke olarak tanımlayarak dış politika araçlarını yeniden şekillendirmiştir. İnsani diplomasiyi bir niş diplomasi olarak benimseyen Türkiye, çeşitli coğrafyalarda insani ve kalkınma yardımlarını arttırmış (Gilley, 2015, s. 50; Öniş ve Kutlay, 2016, s. 10), uluslararası platformlarda ihtiyaç sahibi ülkelerin sözcüsü olma rolünü üstlenmiştir. Afrika, Ortadoğu, Güneydoğu Asya ve Balkanlar ilişki kurduğu başlıca bölgeler olmuş, ülkelere yüksek düzeyde diplomatik ziyaretler gerçekleştirilmiş, çeşitli uluslararası ve ulusötesi krizlere aktif bir katılımın sağlanması hedeflenmiştir. Bu dönemde AB ile ilişkilerini de geliştirerek yapısal ve hukuki bazı reformları uygulamaya başlayan ülkenin ekonomik gelişmesi de hızlanmış yükselen bir güç olarak anılmaya başlanmıştır (Parlar Dal ve Oğuz Gök, 2014, s. 1; Çagaptay, 2013, s. 798; Öniş ve Kutlay, 2013, s. 1409) .

Ülkedeki görece istikrar ortamında ortaya çıkan İran krizinde Türkiye, krizin başından itibaren çatışmacı bir dil kullanmaktan uzak durmuş, liderler yaptıkları açıklamalarda sorunların barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, İran'ın NPT çerçevesinde barışçıl amaçlarla nükleer geliştirme hakkını vurgulamış, krizin çözümünde diyaloğun sürdürülmesi gerektiğini belirtmiştir (Borger, 2010). Benzer şekilde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da diplomasinin öncelenmesi ve İran'a yönelik yeni yaptırımların uygulanmaması gerektiğini ifade etmiştir (Aljazeera, 2010). Türkiye'nin BM Daimi Büyükelçisi Ertuğrul Apakan da hiçbir devletin bölgesinde nükleer silah bulunduran bir ülke bulunmasını tercih etmeyeceğini, İran'ın nükleer çalışmalarının uluslararası toplumda yeniden güven oluşturması için diplomasinin bir araç olarak görülebileceğini savunmuştur (NTV, 2010).

Türkiye, İran ile nükleer alanında başlattığı müzakerelerde, müdahalesizliği savunan ve ekonomisi son yıllarda gelişme göstererek küresel siyasette aktif bir politika izlemeye başlayan

Brezilya ile işbirliği içinde hareket etmiştir. Brezilya da Türkiye gibi hem bölgesel meselelerde ön plana çıkmayı hedefleyen hem de uluslararası platformlarda inisiyatifler üstlenen bir ülke olarak İran krizinde de arabulucu bir rol oynamış, krizin çözüme ulaşmasında yaptırım kararlarının karşısında yer almıştır. Türkiye ve Brezilya'nın nükleer alanında bu işbirlikçi tavırları ülkelerin bu dönemde izlemeye çalıştıkları yumuşak güç ve diplomasiyi önceleyen dış politikalarının bir yansıması olarak görülebilmektedir (Kök ve Öner, 2016, s. 61).

Batılı ülkelerle uzlaşma sağlayamayan ve yaptırım kararlarıyla daha da sertleşen İran'ın tutumuna rağmen, Türkiye ve Brezilya ülkeler arası diyaloğun devam ettirilmesine yönelik çaba harcamış, bunun sonucunda Mayıs 2010'da İran'ı nükleer zenginleştirme konusunda anlaşma sağlamaya ikna edebilmiş ve taraflar arasında Tahran Deklarasyonu imzalanmıştır. Başlarda İran ile müzakere yapma taraftarı olan ve normatif gücüyle öne çıkan AB üyeleri de zamanla ABD gibi tutumlarını sertleştirmiş, müzakerelerle çözüme ulaşılamayacağı düşüncesiyle konunun BMGK'ya taşınmasına karar verilmiş, hatta İran ile İslam Devrimi sonrası nükleer alanda yakın ilişkiler geliştirmiş Çin ve Rusya da ikna edilerek yaptırım kararları alınmıştır. İmzalanan Tahran Deklarasyonu'nun hemen sonrasında gelen yeni yaptırım kararlarına karşı çıkan Türkiye bildirinin uygulanmasına zaman tanınmadığını öne sürmüş, deklarasyonun imzalanmasının sürecin devamlılığı için önemine değinmiştir. Genişletilen yaptırım kararı oylamalarında Türkiye, Brezilya ile birlikte aleyhte oy kullanmış, diplomatik araçları kullanma politikasına devam etmiştir (Gürzel, 2012, s. 146). İran krizinin müzakereler yoluyla çözülebileceği inancıyla İran ve Batılı devletler arasında mekik diplomasisi yapan, çeşitli resmi düzeyde ziyaretler gerçekleştiren Türkiye, bu süreçte hiçbir zaman askeri bir müdahale ya da ağır bir ekonomik yaptırımı gündeme getirmemiş, normatif bir dış politika benimseyerek barışçıl yollarla çözümü savunmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin İran krizi sürecinde izlediği arabuluculuğun, diplomasiyi önceliediği (Stein, 2011, s. 1) ve barışçıl araçlarla ilişki kurmayı hedeflediği ileri sürülebilmektedir.

Bu dönemde uluslararası nitelik taşıyan ve Türkiye'nin doğrudan müdahil olduğu bir diğer mesele de Suriye krizidir. Arap Baharı'nın etkilerinin Suriye'de görülmeye başlamasıyla Esad hükümetine reform çağrısı yapan Türkiye, rejimin halka artan şiddeti üzerine tepki göstermiş, uygulamaların meşru görülemeyeceğini ifade etmiştir. Çatışmaların artarak iç savaş haline dönüşmesi ve terör örgütlerinin eylemleri sonucunda Suriye'de can ve mal güvenliklerinin tehlikeye girmesiyle Suriyeliler ilk olarak bölge ülkelere kitlesel olarak göç etmeye başlamış, Türkiye de Suriyeli mültecilere açık kapı politikası uygulamıştır (İçduygu, 2015, s. 1). Bu bağlamda Suriyeliler geçici statü verilerek sığınmacı olarak kabul edilmiş, hükümet sığınmacıların ihtiyaçlarının karşılanması için çeşitli hukuki ve sosyo ekonomik düzenlemeler uygulamaya koymuştur. Bu dönemde Türkiye, krizin kısa sürede çözülebileceği inancıyla normatif çağrılarda bulunmuş ve açıklamalardaki önceliği çatışmaların durdurulması ve insani krizin çözüme ulaştırılması oluşturmuştur.

Rejim ve muhalif güçler arasındaki çatışmaların artması ve müdahil olan aktörlerin sayısındaki artışla beraber kriz şiddetlenerek devam etmiş, Türkiye'nin Suriye krizi konusundaki endişeleri hem insani hem güvenlik kaynaklı olmaya başlamıştır. Yerlerinden çıkmak zorunda kalan

mültecilere yönelik politikalar geliştirilmeye çalışılmış, Türkiye üzerinden AB'ye gitmeye çalışan Suriyeliler konusunda çeşitli görüşmeler yapılmış ve AB ile Mülteci Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır. Aynı zamanda ülke içinde sığınmacı olarak bulunan Suriyelilerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için çalışmalar gerçekleştirilmiş, Türkiye yüksek miktarda insani yardım yaparak Suriye'deki halka da yardım etmeyi amaçlamıştır. Ancak AB ülkeleriyle karşılıklı taahhütlerin yerine getirilmediği gerekçe gösterilerek anlaşma askıya alınmış, hükümetin izlediği mülteci politikası iç siyasette de zorlanmaları beraberinde getirmiştir.

Suriye krizinde Türkiye'nin dış politika davranışlarının normatif boyutunu daha çok insani unsurlar oluştururken, sınır bölgesindeki terör faaliyetlerinin kendi güvenliğini tehlikeye düşürmesi, rejim güçlerinin kullandığı ağır silahların sınır güvenliğine tehdit oluşturması gibi etkiler (Kirişçi, 2014, s. 34) krizin Türkiye için farklı bir boyuta geçmesine neden olmuştur. Esad hükümetinin kimyasal silah kullanımına tepki gösteren Türkiye, ABD etrafında toplanacak sınırları belirtilmiş ve belli hedefleri olan bir koalisyona destek verebileceğini açıklamıştır (Parlar Dal, 2014, s. 97). Türkiye, konunun hem Suriye'de yaşayan hem de ülkesinde bulunan vatandaşlar açısında güvenlikleşmesiyle beraber askeri önlemler de almaya başlamış, sınıra yakın bölgelerin IŞİD, YPG-PYD'nin eline geçmesiyle Suriye sınırına askeri birlikler göndermiş ve 1974 Kıbrıs Harekatı'ndan bu yana en uzun ve kapsamlı sınır ötesi askeri operasyonunu Fırat Kalkanı Harekatı'nı Suriye'ye gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin Suriye'deki toprağı sayılan Süleyman Şah Türbesi'nin bulunduğu bölgedeki güvenlik endişeleri nedeniyle türbenin taşındığı bir operasyon gerçekleştirilmiştir. Bölgelerin terör örgütlerinden arındırılmasında diğer muhaliflerle beraber hareket eden Türkiye, yeni bir askeri müdahalede bulunmaktan da kaçınmayacağını ifade etmiştir (BBC, 2017a; BBC, 2017b; Sputnik, 2017).

Türkiye askeri operasyonlarının bir yandan da Suriye'deki çatışmaların sona ermesi ve ihtiyaç sahibi sivillere yardım ulaştırılması adına görüşmelere katılmış, konunun BM'de ele alınması gerekliliğinden bahsedilmiştir. İç savaşa dönüşen çatışmalarda BM'de konsensus sağlanamamış, Türkiye 2017 yılında Cenevre Görüşmelerine ek olarak toplanmaya başlayan Astana zirvelerinde yer almıştır. Kazakistan'ın başkenti Astana'da gerçekleştirilen zirvelerde Suriye rejimi ve muhalifleriyle de görüşmeler yapılmış ancak kalıcı bir çözüme ulaşılamamıştır. Zirvede Suriye'de sivillere yardım ulaştırılması için çatışmasızlık bölgelerinin oluşturulması kararlaştırılmış, bölgelerin garantör devletlerinin Türkiye, Rusya ve İran'ın olması kararlaştırılmıştır. Türkiye, Suriye hükümetini meşru görmediğinden hem doğrudan Esad'ın hem de terör örgütü olarak tanımladığı YPG-PYD'nin görüşmelerde olmasına karşı çıkmıştır (MFA, 2017).

Suriye krizinde hem savaşın uzun süren yapısı hem de müdahil ülkelerin süreci karmaşıklaştırması Türkiye'nin bu krizde verdiği tepkilerin İran'dan farklı olmasına neden olmuştur. İran krizinde BMGK'dan bağlayıcı yaptırımların uygulanması kararı çıkana kadar diplomatik süreci savunan ve kararlar uygulanmaya başladığında bile diyalog ortamının sağlanabileceğine inanan Türkiye, Suriye krizinde çözümün yalnızca diplomasiyle olamayacağına inanmış, sürecin başından beri izlenen revizyonist tutum, muhaliflere verilen destek, meşru temsilci olarak görülen Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile hareket edilmesi ve Suriye meselesinin bir iç politika sorunu olarak algılanması

liderlerin söylemlerine de yanmıştır (NTV, 2018). Ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin ortaya çıkması, ev sahipliği yapılan Suriyeli mültecilerin sayısının artması ve bu iki alanda yapılan harcamalar konusunda yöneltilen eleştiriler Türkiye'nin iç politikasında zorlanmalara neden olmuştur. Bunun yanında Suriye krizine farklı yaklaşımlar sergileyen ülkelerle ilişkilerin gerilmesiyle konunun güvenlik boyutu daha da önem kazanmıştır. Bu çerçevede geliştirilmeye çalışılan diyalog ortamı, arabuluculuk girişimleri ve koalisyon kararlarının kapsamına askeri unsurlar da dahil edilmiş, Türkiye'nin krizde kullandığı araçlara normatif temelli diplomasinin yanında sert güç enstrümanları ve askeri operasyonlar da eklenmiştir. Dolayısıyla hem iç siyasetteki öncelikler hem de izlenen bölgesel ve küresel dış politika hedefleri, iki krizde ülkenin farklı tepkiler vermesine ve çözüm araçlarında değişime gitmesine neden olmuş, Türkiye'nin çatışma çözüm ve arabuluculuk algısında farklılaşmaya yol açmıştır.

Sonuç

2000'ler sonrası yeni bir dış politika vizyonu benimseyen ve çeşitli coğrafyalarla farklı yöntemlerle ilişki kurmayı hedefleyen Türkiye için "arabuluculuk"; devletlerle olan ilişkileri, küresel ölçekte ön plana çıkmaya çalıştığı insani aktörlüğü ve yumuşak gücü için büyük önem teşkil etmiştir. Arabuluculuk faaliyetleri; diplomasinin öncelenmesi, müzakereler ve barışçıl yollarla anlaşmazlıkların ve çatışmaların çözümünü hedeflemesi bakımından bir normatif dış politika aracı olarak değerlendirilmekte, bu çerçevede hareket eden devletlerin kriz yönetiminde barışçıl yöntemleri tercih ettiği ve norm temelli politikalar benimsediği düşünülebilmektedir. Türkiye'nin 2000'ler sonrası dış politika hedefleriyle de örtüşen arabuluculuk pratikleri ve çatışma çözümlemenin doğası, iç ve dış siyasi konjonktürden ve siyasi krizlerin yapısından kaynaklı çeşitli değişimlere uğramıştır.

İran ve Batılı devletler arasında yaşanan nükleer krizde "Komşularla Sıfır Sorun" politikası bağlamında bölge ülkeleriyle diyalog kurulmasını hedefleyen ve küresel siyasette insani diplomasiyi önceleyen Türkiye, bu krizde çatışmacı bir dil kullanmaktan kaçınarak taraflar arasında arabuluculuk gerçekleştirmeye çalışmış, krizin başında müzakere yanlısı olan AB'nin İran'la yaptığı görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasıyla konuyu BMGK'ya taşıma kararı ve BMGK'dan çıkan yaptırım kararlarına rağmen Türkiye diplomatik sürecin sürdürülmesi gerekliliğini savunmuştur. Türkiye, İran'ı anlaşma yapmaya ikna etmiş, imzalanan Tahran Deklarasyonu'nun Batılı devletlerce kabul görmemesi ve artan yaptırım kararlarına rağmen Türkiye BM'de aleyhte oy kullanmış ve yaptırım kararlarını uygulamak durumunda kalsa da kriz sonuçlanana kadar liderler yapıcı bir dil kullanarak ağır kararların karşısında durmuşlardır.

Öte yandan Suriye krizinin başlarında normatif çağrılarda bulunan ve Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapan Türkiye, kriz yönetiminin insani boyutunda normatif bir duruş sergilese de; bir yandan da Suriye'deki durumu bir iç politika meselesi olarak algılamış, bu kapsamda muhaliflere destek vermiş ve ÖSO Suriye'nin meşru temsilcisi olarak görülmüştür. Krizin başından beri uyguladığı tüm bu politikalar ile konunun kendi sınır güvenliğine de tehdit oluşturmaya başlaması

üzerine Türkiye, yöntemlerinde reel politik araçlara dönerek askeri ve sert güç enstrümanları ile caydırma ve zorlama unsurlarını kullanmaya başlamıştır. Astana Zirveleri'nden çıkan güvenli bölge kararlarında garantör devletlerden biri olan Türkiye, Suriye'ye askeri operasyon düzenlemiş, bölgelerin terör örgütlerinden arındırılması için diplomasi ve müzakerelerin yanında zorlayıcı araçları da kullanmıştır. Suriye krizinde liderlerin söylemlerinin de İran krizinden farklılaştığı ve daha sert bir tutum izlendiği görülebilmektedir.

Krizin uzun yıllar devam etmesi, çok aktörlü ve karmaşık bir yapıda oluşu, yalnızca dış politikasında değil iç siyasette de zorlanmalara neden olması ve konunun liderler tarafından iç politik mesele olarak değerlendirilmesi Suriye krizinde İran'dan farklı bir tutum izlenmesinin nedenleri arasında gösterilebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye sadece normatif araçların krizi çözmede yetersiz kaldığı durumlarda sert güç araçlarını da bir seçenek olarak görmüş ve Suriye krizinin, İran'dan farklı olarak kendi güvenliğine doğrudan tehdit oluşturması üzerine hem bireysel hem koalisyon hem de ÖSO ile hareket ederek askeri müdahaleler gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin bu süreçteki politikalarında normatif ve reel politik araçların birbirine yaklaştığı ve Suriye krizinde yürütülen müzakerelerin yanında gerçekleştirilen askeri operasyonların sürecin tamamlayıcısı olarak görüldüğü söylenebilmektedir.

Kaynakça

ACPRS (2017). The Astana Agreement: Russia Preempts No-Fly Zones. *Arab Center for Research and Policy Studies*, Assessment Report, https://www.dohainstitute.org/en/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Astana_Agreement_Guarantees_May_2017.pdf, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

Ahtisaari, M. ve K. Rintakoski (2013). Mediation. A.F. Cooper, J. Heine ve R. Thakur (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* içinde. UK: Oxford University Press, s. 274-286.

Alfoneh, A. ve Modell, S. (2016). The Iran-North Korea Nuclear Nexus: Unanswered Questions. *FDD Press*, Washington.

Aljazeera (2010). *Iran Accepts Nuclear-Fuel Swap Deal*, http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2010/05/201051755444737189.html, (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

Bahgat G. (2006). Nuclear proliferation: The Islamic Republic of Iran. *Iranian Studies*, 39 (3), s. 307-327.

BBC (2011). Suriyeli muhalifler Türkiye'de toplandı. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110601_syria_conference.shtml, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

BBC (2017a). Cumhurbaşkanı Erdoğan: İdlib'e asker göndereceğiz. http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41355776, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

BBC (2017b). Erdoğan: İdlib büyük ölçüde neticelendi, önümüzde Afrin var. http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41726649, (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

Benvenuti, B. (2017). The Migration Paradox and EU-Turkey Relations. *IAI Working Papers*, 17, http://www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1705.pdf, (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

Bercovitch, J. ve A. Kadayifci (2002). Exploring the Relevance and Contribution of Mediation to Peace-Building. *Peace and Conflict Studies*. 9 (2), s.21 – 40.

BM. (1945). *Charter Of The United Nations And Statute Of The International Court Of Justice*. 4.33, San Francisco, https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf, (Erişim Tarihi: 04.01.2018).

Bonab, R.G. (2009). Turkey's Emerging Role as a Mediator on Iran's Nuclear Activities. *Insight Turkey*, 11 (3), s.161-175.

Borger, Julian (2010).Iran-Turkey Nuclear Swap Deal "Means New Sanctions Are Unnecessary. The *Guardian*, https://www.theguardian.com/world/2010/may/17/iran-nuclear-uranium-swap-turkey, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

Cagaptay, S. (2013). "Defining Turkish Power: Turkey as a Rising Power Embedded in the Western International System", *Turkish Studies*, 14(4), s.797-811.

Capussela, A.L. (2015). *State-Building in Kosovo: Democracy, Corruption and the EU in the Balkans*. London: I.B.Tauris.

Celalifer Ekinci, A. (2009). *İran Nükleer Krizi*. Ankara: USAK.

Dupont P.E. (2009). The EU-Iran Dialogue in the Context of the Ongoing Nuclear Crisis. *Central European Journal of International & Security Studies*, 3(1), s.95-110.

EU (2011). Declaration by the High Representative, Catherine Ashton, on behalf of the European Union on EU action following the escalation of violent repression in Syria. *European Union*, http://europa.eu/rapid/press-release_PESC-11-282_en.htm, (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

Gavin, F.J. (1999). Politics, Power, and U.S. Policy in Iran, 1950–1953. *Journal of Cold War Studies*, 1(1), s.56-89.

Gilley, B. (2015). Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism. *Perceptions*, 20(1), s. 37-58.

Gürzel, A. (2012). Turkey's Role in Defusing the Iranian Nuclear Issue. *The Washington Quarterly*, 35(3), s.141-152.

Hirose, K. (2014). Paradox of Power: Coercive and Non-coercive Diplomacy. https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/hirosek/files/diplomacy5.pdf, (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

HRW (2010). World Report. *Human Rights Watch*, https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/wr2010_0.pdf, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

IAEA (2006). Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran. *International Atomic Energy Association*, https://www.globalsecurity.org/wmd/library/report/2006/iran_iaea_gov2006-53_31aug06.pdf, (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

İçduygu, A. (2015). *Syrian Refugees in Turkey The Long Road Ahead*. Washington: Migration Policy Institute.

Jenkins, B.M. (2013). The Role of Terrorism and Terror in Syria's Civil War. *RAND Office of External Affairs*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/CT400/CT402/RAND_CT402.pdf, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

Kibaroğlu, M. (2006). Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power. *Middle East Journal*, 60(2), s.207-232.

Kirişçi, K. (2014). *Syrian Refugees And Turkey's Challenges: Going Beyond Hospitality*. Washington: Brookings.

Kök, H. ve İ.Öner (2016). Turkey's Motives for Mediating the Iranian Nuclear Deal. Doğa Ulaş Eralp (Ed). *Turkey as a Mediator: Stories of Success and Failure* içinde**,** London: Lexington, s.55-81.

Lewis, K.P ve C. College (2012). Four Types of Power in International Relations Coercive Power, Bargaining Power, Concerted Power, and Institutionalized Power. *Paper for IPSA*, XXIInd World Congress of Political Science, Madrid, http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_17484.pdf, (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

Manners, I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?. *JCMS*, 40(2), s.235-258.

Manners, I. (2008). The normative Ethics of the European Union. *International Affairs*, 84(1), s.45 – 60.

MFA (2017). Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun IX. Büyükelçiler Konferansı Sonrasında Düzenlediği Basın Toplantısı. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, Ankara, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-ix_-buyukelciler-konferansi-sonrasinda-duzenledigi--basin-toplantisi_-14-ocak-2017_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 04.01.2018).

Moore, C.W. (2014). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, US: Jossey-Bass.

Morgenthau, H.J. (1978). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf.

NTV (2010). İran'a Yaptırım Kararı Çıktı. https://www.ntv.com.tr/dunya/irana-yaptirim-karari-cikti,zoQGyEgrpEms8Q9IvKrvew, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

NTV (2018). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan ÖSO'ya Kuva-yi Milliye Benzetmesi. https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandanosoya-kuva-yi-milliye-benzetmesi,raav0PMwm0ex8gwd-QBftg, (Erişim Tarihi: 03.06.2018).

Nye, J.S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 80, s. 153-171.

Oxford. Mediate. *Oxford Dictionary*, https://en.oxforddictionaries.com/definition/mediate

Öniş, Z. (2017). The Age of Anxiety: The Crisis of Liberal Democracy in a Post-Hegemonic Global Order. *Istituto Affari Internazionali*, https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1325133, (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

Öniş, Z. ve M.Kutlay (2013). Rising Powers in a Changing Global Order: the political economy of Turkey in the age of BRICs. *Third World Quarterly*, 34(8), s.1409-1426.

Öniş, Z. ve M.Kutlay (2016). The dynamics of emerging middlepower influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey. *Australian Journal of International Affairs*, s.164-183, https://doi.org/10.1080/10357718.2016.1183586, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

Özkan, M. (2011). Turkey–Brazil Involvement in Iranian Nuclear Issue: What Is the Big Deal?. *Strategic Analysis*, 35(1), s.26-30.

Parlar Dal, E. (2013). Assessing Turkey's "Normative" Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and their Limitations. *Turkish Studies*, 14(4), s.709-734.

Parlar Dal, E. ve G.Oğuz Gök (2014). Locating Turkey as a 'Rising Power' in the Changing International Order: An Introduction. *Perceptions*, 19(4), s.1-18.

Samore, G., G.Allison, A.Arnold, M.Bunn (2015). The Iran Nuclear Deal A Definitive Guide. Cambridge: *Belfer Center for Science and International Affairs Harvard Kennedy School*, https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/27029094/IranDealDefinitiveGuide.pdf?sequence=1, (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

Sputnik (2017). New Turkish Military Operation in Syria Possible. https://sputniknews.com/middleeast/201706281055031838-turkish-operation-syria-possible/, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

Stein, A. (2011). Turkey and Iran's Complicated Relationship. *EDAM*, http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2012/03/Turkey_and_Irans_Complicated_Relationship.pdf, (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

Tocci, N. (2007). Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and its Global Partners. *CEPS Working Document*, 279, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1337974, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

UNNC (2017). Russia, China block Security Council action on use of chemical weapons in Syria. *United Nations News Centre*, http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56260#.WjgXd9SLSt8, (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

UNSC (2006). Resolution 1737-2006. *United Nations Security Council*, https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1737-2006.pdf, (Erişim Tarihi: 01.01.2018).

UNSC (2007). Resolution 1747-2007. *United Nations Security Council*, https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1747-2007.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

UNSC (2008a). Resolution 1803-2008. *United Nations Security Council*, https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1803-2008.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

UNSC (2008b). Resolution 1835-2008. *United Nations Security Council*, https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1835-2008.pdf (Erişim Tarihi 11.06.2018).

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, USA: Addison-Wesley Publishing Company.